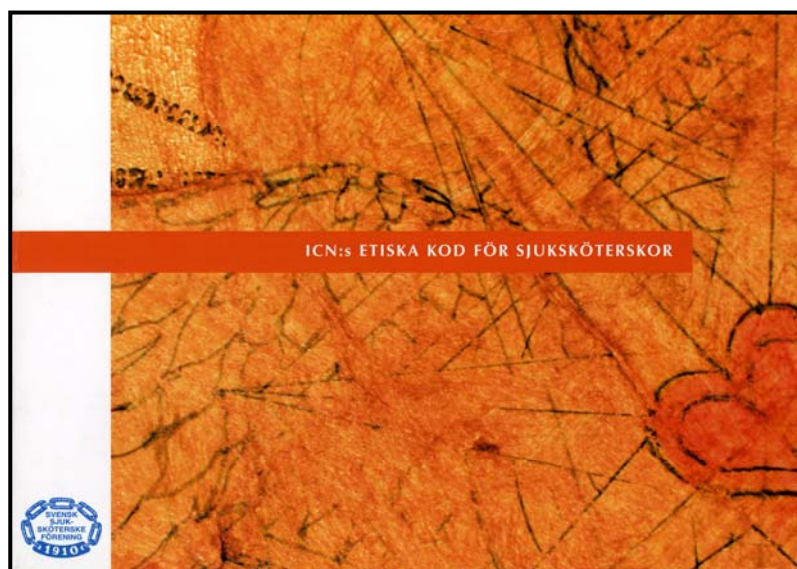
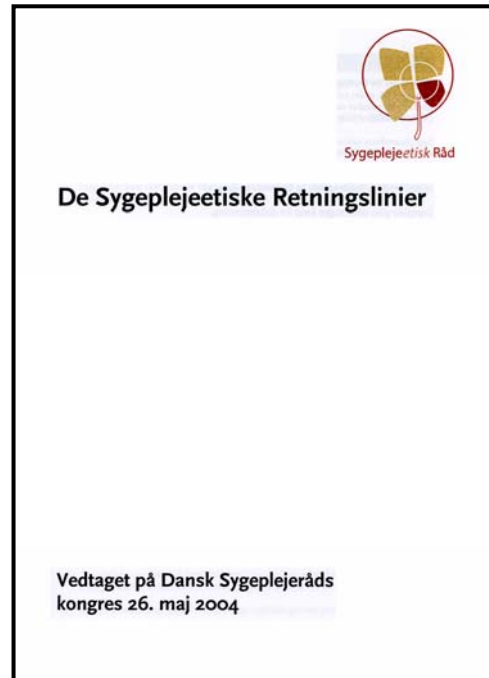
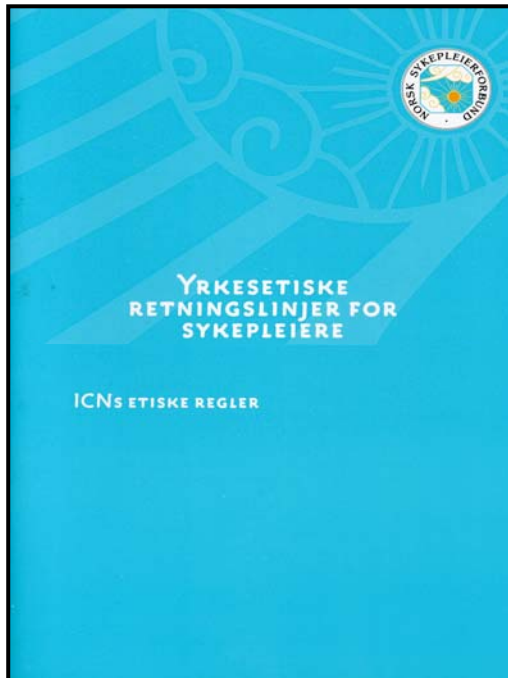

”Etiske retningslinier hænger over skrivebordet som en ledestjerne”

Rapport vedrørende det fælles nordiske projekt: Implementering af fagetsiske retningslinier i sygeplejerskeuddannelsen – hvordan?

Deltagere i projektgruppen:

Britt-Marie Gustafsson, universitetsadjunkt, lekturer, og

Kristina Benner-Blomqvist, universitetsadjunkt, lekturer, School of Health Sciences, Department of Nursing Science, Jönköping University.

Heidi Jerpseth, Høgskolelektor og

Kristin Halvorsen Gröte, Høgskolelektor, Doktorgradstipendiat, Høgskolen i Akershus.

Solveig Fjordside, sygeplejelærer, cand.mag. i filosofi, H:S Sygeplejerskeuddannelsen samt

Hanne F. Mortensen, sygeplejelærer, master i professionsudvikling, Sygepleje- og Radiografskolen i Københavns Amt, projektleder

INDHOLDSFORTEGNELSE

Indledning	2
Baggrund for projektet	2
Formålet med projektet	4
Mål for projektet	4
Succeskriterier	4
Projektets undersøgelsesmetode	5
Undersøgelsesdesign	5
Forskningsetiske overvejelser	5
Undersøgelsens resultater	6
Tabel 1	6
Tabel 2	7
Præsentation af undersøgelsessvar på spørgsmål 2 fra de enkelte sygeplejeskoler i rækkefølgen Akershus, H:S, Jönköping, Syrask	7
Resultat af spørgsmål 2 fra Høgskolen i Akershus:	7
Konklusion af undersøgelsens resultater fra Akershus	8
Resultat af spørgsmål 2 fra H:S Sygeplejerskeuddannelsen	9
Konklusion af undersøgelsens resultater på H:S Sygeplejerskeuddannelsen	10
Resultat af spørgsmål 2 fra Hälsöhögskolen i Jönköping, Afdelingen För Omvårdnad	10
Konklusion av undersökningens resultat på Avdelningen För Omvårdnad	11
Resultat af spørgsmål 2 fra Sygepleje- og Radiografskolen i Københavns Amt	11
Konklusion af undersøgelsens resultater på Sygepleje- og Radiografskolen	12
Samlet konklusion på undersøgelsen	13
Perspektivering	14
Afslutning	14
Referencer	15

”Etiske retningslinier hænger over skrivebordet som en ledestjerne”

Rapport vedrørende det fælles nordiske projekt: Implementering af fagetiske retningslinier i sygeplejerskeuddannelsen – hvordan?

Indledning

På baggrund af et samarbejde mellem sygeplejerskolerne i Jönköping, Sverige og Akershus, Norge og Sygepleje- og Radiografskolen i Københavns Amt opstod på Nordiske lærerseminar i Oslo i august 2004 et ønske om erfaringsudveksling om implementering fagetiske retningslinier i den teoretiske del af sygeplejerskeuddannelsen. Da Sygepleje- og Radiografskolen i Københavns Amt (SyRask) indgik en samarbejdsaftale i efteråret 2005 med CVU-Øresund blev H:S Sygeplejerskeuddannelsen naturligt inviteret til at deltage i dette samarbejde.

Projektlederen, Hanne F. Mortensen, nedsatte en projektgruppe med repræsentation fra de ovennævnte skoler.

Deltagere i projektgruppen er:

Britt-Marie Gustafsson, universitetsadjunkt, lecturer, Britt-Marie.Gustafsson@hhj.hj.se og

Kristina Benner-Blomqvist, universitetsadjunkt, lecturer, kristina.brenner-blomqvist@hhj.hj.se

School of Health Sciences, Department of Nursing Science, Jönköping University.

Heidi Jerpseth, Høgskolelektor HeidiJerpseth@hiak.no og

Kristin Halvorsen Gröte, Høgskolelektor, Doktorgradstipendiat, Høgskolen i Akershus.

Solveig Fjordside, sygeplejelærer, cand.mag. i filosofi, sfh@sygpludd.hosp.dk

H:S Sygeplejerskeuddannelsen samt

Hanne F. Mortensen, sygeplejelærer, master i professionsudvikling, Sygepleje- og

Radiografskolen i Københavns Amt, projektleder. hfm@syrask.dk

Her i rapporten benævnt som projektdeltagere.

Projektgruppen har arbejdet ud fra følgende problemformulering:

”Hvordan anvendes De Sygeplejeetiske Retningslinier i den teoretiske del af sygeplejerskeuddannelsen med henblik på at beskrive didaktiske og indholdsmæssige overvejelser, der kan styrke den studerendes evne til etisk refleksion og etisk argumentation”.

Baggrund for projektet

Sverige har oversat og anvendt ICNs etiske kodeks for sygeplejersker. De svenske sygeplejerskers tidsskrift ”Vårdfacket” skriver i marts 2006 at: ”att koden är väl känd”, men at ”reglerna är tyvärr väldigt vagt formulerade. I praktiken säger de ingenting” udtaler Omvårdnadsprofessor Astrid Norberg (Vårdfacket; 2006, side 5).

Norge har haft egne sygeplejeetiske retningslinier siden 1983, Yrkesetiske retningslinjer for sygepleiere er senest revideret i 2001 af udvalgte medlemmer af Faglig etisk råd.

Danmark har haft De Sygeplejeetiske Retningslinier siden 1992. I Danmark er de fagetiske retningslinier udarbejdet af Sygeplejeetisk Råd (SER), der blev nedsat af Dansk Sygeplejeråd

(DSR) i 1990. Sygeplejeetisk Råd er uafhængigt af Dansk Sygeplejeråd (vedtægter for SER § 2 stk. 4).

De Sygeplejeetiske Retningslinierne er udformet som principper end egentlige regler. De danske Sygeplejeetiske Retningslinier blev revideret i 2004 og de nye retningslinier beskrives af Lars Gunnar Lingås ”som enklere i form og tydeligere i indhold end de første” (Lingås; 2005, side 62).

Fagetiske retningslinier er et krav for at kunne betegnes som en profession (Mortensen, 2003). Professioner er styret af professionsetik (Fibæk Laursen; 2004, side 26). Det er et krav til professioner at de øver ”selvjustits med hensyn til, hvorledes de behandler deres klientel og samfundet i øvrigt”, (Lingås; 2005, side 56).

Tidligere formand for Dansk Sygeplejeråd Kirsten Stallknecht udtrykte på kongressen i 1992: ”Retningslinierne fremover skal være det etiske grundlag som skal gælde for den danske sygeplejerskeprofession”. Helle Stryhn beskriver, hvordan De Sygeplejeetiske Retningslinier udspringer af et behov for et fælles fagetisk fundament for etiske beslutninger. Tidligere havde sygeplejerskernes egne personlige værdier været grundlaget for etiske beslutninger. Samtidig betyder den ny teknologiske udvikling, at sygeplejerskers tidligere normer og handlemåder ikke slår til (Stryhn; 1998, side 42-44).

Sygeplejeetiske Retningslinier er et arbejdsredskab for sygeplejersker med henblik på at forpligte fagpersonen og kvalificere faget i konkrete situationer. Det betyder, at faget har en faglig etisk standard, at sygeplejersker skal agere i overensstemmelse med De Sygeplejeetiske Retningslinier. (Sygeplejeetisk Råds pjece; 2005, side 8).

De Sygeplejeetiske Retningslinier er et udtryk for danske sygeplejerskers professionsetik og beskriver i grundlaget at SER´s intention er, at retningslinierne kan medvirke til at:

- Fremme etiske diskussioner og overvejelser blandt sygeplejersker
- Støtte sygeplejersker i situationer, hvor der skal træffes etiske valg
- Fremme den gode dømmekraft med henblik på at udvikle den faglige kvalitet i sygeplejen
- Sætte fokus på etiske dilemmaer, for at synliggøre etiske valg

(De Sygeplejeetiske Retningslinier; 2004, side 2).

Yrkesetiske retningslinier beskriver, at hvis retningslinierne ”skal bli et praktisk verktøy, må de gjøres levende gjennom daglig bruk” (Yrkesetiske retningslinier, side 4).

ICN:s Etiska Kod ”kan användas som vägledning för att enskilt eller tillsammans reflektera och diskutera utifrån allmänhetens, yrkesutövningens, medarbetarnas och professionens perspektiv”. (ICN:s Etiska Kod för Sjuksköterskor 2000, side 1)

Dette betyder, at der stilles store krav til implementeringen af fagetiske retningslinier i Sygeplejerskeuddannelsen både i Norge, Sverige og Danmark. De formelle krav beskrives i Bekendtgørelse om sygeplejerskeuddannelse (BEK nr. 232 af 30/03/2002). Her beskrives at den sygeplejestuderende skal arbejde med etik både i sygeplejefaget og indenfor humanistiske fag (Bekendtgørelsens bilag 1). Studieordningen på Syrask indeholder bl.a. følgende mål på modul 6: den studerende forholder sig kritisk til De Sygeplejeetiske Retningslinier, (Studieordningen 2004, side 12).

Bekendtgørelsen for sygeplejerskeuddannelse beskriver således krav om etisk kompetence hos den sygeplejestuderende. Rektorforsamlingen beskrev i 1999 etisk kompetence således: "Den studerende kan forholde sig fagligt og personligt til værdier i sygepleje og til etiske dilemmaer og kan begrunde og argumenterer for sin stillingtagen", (Rektorforsamlingen; 1999, side 44).

Den norske sygeplejeteoretiker May Solveig Fagermoen beskrev i 1995, at sygepleje handler om at have:

- Vitensreservoar – kunnskap, forståelse og innsikt
- Handlingsrepertoar – rasjonelle, samhandling- og manuelle ferdigheter
- Etisk grundlag – verdier, etisk moralsk forståelse

Det etiske grundlag drejer sig i følge Fagermoen om at "være forpliktet på sygepleiens verdigrundlag, og ha en etisk/moralsk bevissthet om grundlaget for egne handlinger i møte med mennesker... og træffe beslutning om handlinger i etisk problematiske situasjoner", (Fagermoen; 1995, side 34-35).

Overordnet set stilles krav til alle sundhedspersoner i Den nye Sundhedslov (2005), hvor det beskrives i § 2, at loven fastsætter kravene til sundhedsvæsenet med henblik på at sikre respekt for det enkelte menneske, dets integritet og selvbestemmelse... altså etiske værdier, som lovgivningen anviser sundhedspersoner skal følge.

Samtidig viser et norsk studie, at sygeplejersker har vanskeligt ved etisk argumentation i praksis (Støren og Slettebø; 2003, side 40).

Projektet tager udgangspunkt i, at vi som undervisere skal støtte de studerende i at nå de ovenfor nævnte mål i den teoretiske del af sygeplejerskeuddannelsen, og her vil implementering af fagetiske retningslinier i undervisning og vejledning kun være en del af en helhed for at nå disse mål.

Formålet med projektet

Formålet med projektet er at udvikle den teoretiske undervisning i sygeplejerskeuddannelsen, der kan styrke de sygeplejestuderendes etiske kompetence, som vil have betydning for et sammenhængende patientforløb, i særlig grad hvor der er etiske dilemmaer, og der skal træffes etiske valg.

Mål for projektet

- Beskrive hvordan De Sygeplejeetiske Retningslinier anvendes i efteråret 2005 i den teoretiske del af sygeplejerskeuddannelsen på 4 skoler med henblik på at beskrive didaktiske og indholdsmæssige overvejelser, der kan styrke den studerendes evne til etisk refleksion og etisk argumentation.
- At skabe erfaringsudveksling og samarbejde på tværs af de 4 nordiske sygeplejerskoler

Succeskriterier

- At opnå en indsigt i den anvendte, nuværende pædagogiske praksis
- Bevidstgøre sygeplejelærere om nuværende pædagogiske praksis
- Udarbejde forslag til udvikling af pædagogisk praksis
- At skabe et samarbejdsforum mellem 4 nordiske sygeplejerskoler

Projektets undersøgelsesmetode

Vi har valgt en spørgeskemaundersøgelse for at nå projektets mål. Undersøgelsen kan beskrive disse skolers anvendelse af De Sygeplejeetiske Retningslinier. Vi er klar over, at vilkårene, undersøgelsen er fundet sted under, er forskellig på de 4 skoler. Disse vilkår beskrives særskilt under hver skoles undersøgelses resultat. De sygeplejelærere, der har besvaret spørgeskemaundersøgelsen og dermed deltaget i undersøgelsen, benævnes her i rapporten som undersøgelsesdeltagere.

For at gøre undersøgelsen enkel og tilgængelig, er valgt et enkelt design. Skolerne er geografisk spredt, og derfor har kommunikationen mellem projektdeltagerne været elektronisk. Der har været afholdt et to-dages møde på Sygepleje- og Radiografskolen til fælles analyse og fortolkning af de indkomne svar.

Undersøgelsens resultater præsenteres på Nordisk Fællesseminar i august 2006. Endelig forventes resultaterne at give anledning til artikelskrivning i nordiske sygeplejefaglige tidsskrifter i efteråret 2006.

Undersøgelsesdesign

Undersøgelsen er en spørgeskemaundersøgelse med både et deskriptiv og eksplorativ design til samtlige ansatte sygeplejefaglige undervisere med en sygeplejerskeuddannelse på grunduddannelsen på de 4 skoler. Spørgeskema vedlagt som bilag 1.

Spørgeskemaet består af to spørgsmål:

1. Anvender du De Sygeplejeetiske Retningslinier i din undervisning, vejledning mv.?

Ja:

Nej:

2. Hvis ja, hvordan anvender du 'De Sygeplejeetiske Retningslinier'?
(gør evt. rede for dine didaktiske og indholdsmæssige overvejelser)

Spørgeskema er valgt, da vi ønsker svar fra mange og vi ønsker at undersøge, hvor udbredt noget er. Spørgsmål 1 er af kvantitativ karakter, og beskriver udbredelsen, dermed måler objektive fakta. Her er mulighed for statistisk analyse og resultaterne anses for at være præcise, detaljerede og reduktioniske.

Spørgsmål 2 er af kvalitativ karakter, hvor målet er beskrivelse af egenskaber/karakteristika og årsager til for eksempel handlinger. Svarene kan anvendes teoriudviklende og kan konstruere social virkelighed, kulturel mening. Dette giver mulighed for en tematisk analyse, og hvor resultatet er alsidigt, holistisk og udviklende (Freil et al., 2005, side15-18).

Forskningsetiske overvejelser

Undersøgelsesdeltagerne er blevet informeret mundtlig af projektdeltagerne på egen skole. På spørgeskemaet er indføjet en kort information om projektet. Deltagelse i undersøgelsen er anonym og frivillig. Det er dog et problem, at det er projektdeltageren, der på egen skole har introduceret og gennemlæst undersøgelses svarerne. Samtidig kender undersøgelsesdeltagerne os som kolleger, hvilket også kan have betydning for ønsket om at deltage og hvordan svarene beskrives (det ideelle, det forventede).

Undersøgelsesspørgsmålene er af faglig karakter, ikke af personlig eller privat karakter. Men det kan ikke undgås at svar kan inkludere et personligt perspektiv.

Undersøgelsen er støttet af Udviklingsafdelingen på Sygepleje- og Radiografskolen 2005/2006.

Undersøgelsens resultater

Der er udsendt 172 spørgeskemaer i perioden okt.-dec.2005 i alt på 4 skoler, der er kommet 95 retur. Det giver en gennemsnitlig besvarelsesprocent på 55 %.

Fordelt således:

Tabel 1

Antal besvarelser	Akershus (Norge)	Jönköping (Sverige)	H:S (DK)	Syrask (DK)	I alt
Antal udsendte skemaer	41	30	59	42	172
Antal skemaer retur	15	19	37	24	95
Heraf besvarede	15	19	37	23	94
Svarprocent	(37 %)	(63 %)	(63 %)	(57 %)	55 %

Kommentarer

På Høgskolen i **Akershus** ble det sendt ut 41 skemaer hvor vi fikk 15 i retur med svar. Det vil si en svarprosent på 37 %. Spørreskjemaene ble delt ut til alle vitenskapelige ansatte på sykepleierutdanningen med unntak av oss som ledet undersøkelsen. For vårt vedkommende er det vi som har ansvaret for etikk undervisningen på avdelingen for sykepleierutdanningen. Dette kan være en bias i forhold til analysen av svarene.

Jönköping: Undersökningen består av svar från 19 (63 %) av 30 utdelade frågeformulären till lärarna på avdelningen. Projektdeltagerne har også besvaret spørgeskemaet. Skemaet har været uddelt i Avdelningen För Omvårdnad, som varetager 80 ects-point i Sygeplejerskeuddannelsen.

På **Sygepleje- og Radiografskolen** kunne 42 og på **H:S Sygeplejerskeuddannelsen** kunne 59 undervisere inkluderes, mens faglærere, direktion, sygeplejelærere på orlov og sygeplejelærere i studievejledning ikke kunne.

På Syrask kom 24 skemaer retur heraf 1 ubesvaret, hvilket giver en svarprocent på 57 % og på H:S kom 37 skemaer retur alle besvarede. Her er svarprocenten 63 %.

Hverken på H:S eller på Syrask har projektdeltagerne besvaret spørgeskemaet.

Der er ikke foretaget bortfaldanalyse på nogen af skolerne.

Svar på spørgsmål 1: Anvender du De Sygeplejeetiske Retningslinier?

Tabel 2

Anvendelses %	Akershus	Jönköping	H:S	SyRask
JA	13 (87 %)	14 (74 %)	23 (62 %)	20 (83 %)
NEJ	2 (13 %)	5 (26 %)	14 (38 %)	3 (13 %)
Ikke besvaret	0	0	0	1 (4 %)
I alt	15 (100 %)	19 (100 %)	37 (100 %)	24 (100 %)

Analyse af undersøgelsens resultater:

I Akershus anvender 87 %, i Jönköping 74 %, på H:S 62 % og på SyRask 83 % fagetiske retningslinier.

I Akershus anvender 13 %, i Jönköping 26 %, på H:S 38 % og på SyRask 13 % IKKE fagetiske retningslinier i undervisning og vejledning.

I gennemsnit anvender 76,5 % af lærerne, der deltager i undersøgelsen, fagetiske retningslinier i deres undervisning.

Svar på spørgsmål 2: Hvis ja, hvordan anvender du De Sygeplejeetiske Retningslinier? (gør evt. rede for dine didaktiske og indholdsmæssige overvejelser)

Dette spørgsmål er der mulighed for at besvare spørgsmålet individuelt og med egne ord. Der er ikke opgjort, hvor mange der har svaret det samme, da det er variationen og ikke mængden, vi har ønsket at fokus med dette spørgsmål.

I vores opgørelse af resultaterne på spørgsmål 2, har vi valgt at kategorisere svarerne i to hovedoverskrifter:

1. Hvordan anvendes De Sygeplejeetiske Retningslinie i undervisning og vejledning
2. Didaktiske overvejelser i forhold til anvendelse af De Sygeplejeetiske Retningslinier

Præsentation af undersøgelsessvar på spørgsmål 2 fra de enkelte sygeplejeskoler i rækkefølgen Akershus, H:S, Jönköping, SyRask

Resultat av spørsmål 2 fra Høgskolen i Akershus:

I forbindelse med Nord plus samarbeid, har vi i høst 2005 utarbeidet og gjennomført en spørreundersøkelse hvor intensjonen er å se på implementeringen av sykepleietiske retningslinjer i sykepleieutdanningen.

1. Hvordan anvendes De Sygeplejeetiske retninglinie i undervisning og vejledning

A. Yrkesetiske Retningslinjer blir vektlagt i den teoretiske undervisningen i form av timeplanbelagt undervisning, hvor temaet er innholdet og forståelse av de Yrkesetiske Retningslinjer. Informantene gir uttrykk for at undervisningens hensikt er å gi studentene et innblikk i hva de enkelte retningslinjer betyr innholdsmessig (substantivistisk) og problemløsende (syntaktisk). Andre fellestrekk er at man gjennom utdanningen knytter etiske teori opp mot bestemte etiske spørsmål som for eksempel eutanasi, fosterdiagnostikk, abort, smerter, prioriteringer i helsevesenet etc.

”Benyttes sammen med /som understreking av generell etikk-legges inn i undervisningen i forskjellige temaer”.

”Referer til alle punkter i YER der det kommer frem etiske dilemmaer, vanskelige problemstillinger m.v Finner støtte for ulike standpunkter i YER og er med på å begrunne valg, avgjørelser, synspunkter. Gir støtte og legitimerer prioriteringer i forhold til undervisning i og om praktisk sykepleie. De henger over pulen min som en ledestjerne!”

B. Yrkesetiske retningslinjer blir løftet opp og brukt som utgangspunkt for refleksjon når studentene er i øvingspost og preklinisk praksis *”Jeg anvender yrkesetiske retningslinjer i øvelser på øvingspost med studentene. Dette gjelder både i forhold til kommunikasjon og samhandlingsøvelser, og ikke minst i forbindelse med grunnleggende ferdigheter hvor yrkesetiske retningslinjer kan hjelpe studentene til å bli mer bevisste med henblikk på å skille god og dårlig praksis”*

C. Yrkesetiske retningslinjer blir vektlagt i forbindelse med skriftlige oppgaver og eksamener. I forbindelse med krav til oppgaveskriving, hvor det i oppgaveteksten presiseres at situasjoner knyttet etisk refleksjon skal løftes opp og diskuteres. *”Det er relevant i forbindelse med obligatoriske oppgaver fra skolen”*

D. Yrkesetiske retningslinjer blir vektlagt i refleksjon sammen med studentene mens de er i praksis. Studentenes erfaringer fra praksis danner utgangspunkt for veiledningssamtaler hvor lærerne knytter studentenes opplevde praksis opp til etisk teori og etisk refleksjon. *”Min erfaring er at praksisstudiene er en flott læringsarena for studentene med henblikk på å oppdage og å se hvordan etiske dilemmaer utspiller seg i sykepleierens hverdag”*

2. Didaktiske overvejelser i forhold til anvendelse af De Sykeplejetiske Retninglinier

I gjennomgangen av svarene fra respondentene, viser data at måten man strukturerer sykepleiestudiet på, er av vesentlig betydning når det gjelder å implementere etikk undervisningen. Det benyttes både deduktive og induktive måter i undervisningen i forhold til å implementere Yrkesetiske retningslinjer til sykepleiestudentene. Ved Høgskolen I Akershus er det lagt opp til at de lærere som er ansatt på Høgskolen og har ansvar for den teoretiske undervisningen også møter studentene til veiledningssamtaler når studentene er i klinisk praksis. Dette bærer svarene preg av, hvor samtlige av respondentene gir svar som tyder på at de mener den induktive læringsformen er den viktigste når det gjelder å formidle De yrkesetiske retningslinjer.

Svarene tyder på at fagansatte anser betydningen av å lære studentene å bruke De yrkesetiske retningslinjene som et redskap i forhold til å skille mellom hva som er god og dårlig praksis overfor pasienter og pårørende. På Høgskolen i Akershus blir det spesielt vektlagt den induktive måten å veilede på. *”Gjennom veiledning kan studentene bli mer bevisste på og bruke De yrkesetiske retningslinjersom en retning i forhold til de valg de må ta”.*

Konklusjon af undersøgelsens resultater fra Akershus

Ut fra analysen, viser svarene at det er klare fellestrekk mellom de tre nordiske landene, som kan illustreres på følgende måte.

Sykepleieetiske Retningslinjer blir vektlagt i den teoretiske undervisningen i form av timeplanbelagt undervisning, hvor temaet er innholdet og forståelse av de Yrkesetiske Retningslinjer. Informantene gir uttrykk for at undervisningens hensikt er å gi studentene et

innblikk i hva de enkelte retningslinjer betyr innholdsmessig (substantivistisk) og problemløsende (syntaktisk).

Likeledes blir Yrkesetiske retningslinjer løftet opp og brukt som utgangspunkt for refleksjon når studentene er i øvingspost og preklinisk praksis.

Andre fellestrekk er at man gjennom utdanningen knytter etiske teori opp mot bestemte etiske spørsmål som for eksempel eutanasi, fosterdiagnostikk, abort, prioriteringer i helsevesenet etc. I tillegg er det et klart fellestrekk at etiske refleksjoner blir vektlagt i forbindelse med skriftlige oppgaver og eksamener. På Høgskolen i Akershus trer det klartest frem i forbindelse med krav til oppgaveskriving, hvor det i oppgaveteksten presiseres at situasjoner knyttet etisk refleksjon skal løftes opp og diskuteres.

Resultat af spørgsmål 2 fra H:S Sygeplejerskeuddannelsen

1. I undervisning, vejledning samt analyse af forsknings artikler anvendes De Sygeplejeetiske Retningslinier.

- Inddrages som argumentation i undervisning/vejledning uanset tema, emne, fag eller opgave. Flere besvarelser angiver, at ” *De Sygeplejeetiske Retningslinier udgør ” et etisk ståsted”*”
- Anvendes i forhold til alle diskussioner af etiske dilemmaer i sygeplejen. 11 besvarelser angiver at *De Sygeplejeetiske Retningslinier udgør det grundlag, som sygeplejersker kan analysere, identificere, reflektere og begrunde valg af handling ud fra i etiske dilemmaer.*”
- Anvendes til etiske refleksjoner i diskussioner om menneskesyn, værdier etc, idet ” *man ikke kan bruge sig selv som normalmeter-målestok*”.
- Anvendes i forhold til påvirkningen af den generelle udvikling. ”*De Sygeplejeetiske retningslinier angiver sygeplejerskens forpligtigelse til at indgå i faglige(etiske) debatter både monofagligt, tværfagligt og på samfundsniveau*”
- Anvendes til analyse af forskningsartikler.
- Inddrages i den Internationale Enhed. ”*De udenlandske sygeplejestuderende præsenteres for De Sygeplejeetiske Retningslinier som de danske sygeplejersker fælles etiske grundlag*”

2. Didaktiske overvejelser

- Anvendes både som deduktiv og induktiv metode i undervisning som oplæg, diskussion, case bearbejdelse, analyseredskab af forskningsartikler etc
- Anvendes i vejledningen til uddannelsens forskellige opgaver/eksamener.

Det skal bemærkes at der ikke i nogen af besvarelserne angives en begrundelse for hvorfor, en given metode er valgt. Besvarelsen af de didaktiske overvejelser angiver dermed kun didaktikkens ”hvordan” og ikke didaktikkens ”hvorfor”.

Konklusion af undersøgelsens resultater på H:S Sygeplejerskeuddannelsen

Undersøgelsen besvarelser afspejler, at De Sygeplejeetiske Retningslinier anvendes meget bredt i den teoretiske uddannelse.

Dette indikerer, at sygeplejelærere i et vist omfang, anser De Sygeplejeetiske Retningslinier som værdifulde for sygeplejefprofession i almindelighed og som pædagogisk middel til at fremme og styrke de studerendes evne til etisk refleksion og etisk argumentation i særdeleshed.

Resultat af spørgsmål 2 fra Hälsohögskolen i Jönköping, Afdelingen För Omvårdnad

1. I undervisning och vägledning används sjuksköterskeetiska riktlinjerna:

- I diskussion om ämnesval/ studieuppgift/ temaarbete/ omvårdnadssituationer/ examination. *"ICN:s kod används både i omvårdnads- och etikkursen. Studenten kan välja att göra temaarbete som är kopplat till ICN:s koden. I etikkursen används ICN:s kod till diskussioner i seminarier och föreläsningar"*.
- Som en del i den vårdvetenskapliga disciplinen. *"...ingår riktlinjerna som en del i diskussionen om den vårdvetenskapliga disciplinen"*
- Används som bas i omvårdnads och forsknings-sammenhang. *"Påvisa ssk ansvar i omvårdnadsarbetet. För att ge studenterna grunden i vårt arbete. Etiska övervägande i forskningsprocessen."*
- För sjuksköterskans huvudansvar. *"Hänvisning till ICN:s koder f. ssk ang. ssk huvudansvar för att utarbeta och tillämpa godtagbara riktlinjer inom omvårdnad, ledn. Forskn. & utbild."*
- Med att betona sjuksköterskans omvårdnadsansvar. *"Applicering av etisk beslutmodell. Individuell vårdplan bedömd också utifrån etiska aspekter" . ...att påvisa ssk ansvar i omvårdnadsarbetet"*
- För sjuksköterskans organisationsförståelse. *"ICN:s etiska kod som underlag för utarbetandet av en etisk policy för en vårdenhet."*
- Som hänvisning och referens. *"Ingår i kurslitteraturen. Refererar till i studieuppgiften....betonas vikten av att som sjuksköterska iaktta riktlinjer utifrån de etiska koderna. Tydliggöra ssk professionella uppdrag."*
- Som analys i specifika etiska sammenhang. *"...(etiska dilemman) analyseras och diskuteras i ett seminarium. Individuella studier av ICN:s kod - reflektion vad resp. område innebär"*
- Som förhållningssätt i omvårdnad. *"i relation till kommunikation, andligt/kulturellt och kunskap och utveckling utifrån bl a sjuksköterskans etiska kod"*
- I ett relationell perspektiv. *"Omvårdnad situationer från verksamhetsförlagda utbildning (etiska dilemman) analyseras och diskuteras i ett seminarium .Om- vårdnadssituationen kan handla om personal/patient, patient/anhörig, personal/anhörig eller personal/personal."*

2. Didaktiska övervägande i användandet av sjuksköterskeetiska riktlinjer

Både deduktivt och induktivt tydliggörs etiska värderingar, förhållningssätt, övervägande, ICN:s kod och etiska riktlinjer via:

- Individuella studier av obligatorisk kurslitteratur och forskningsartiklar för teoretisk- och forskningsförankring
- Föreläsningar som är baserade i kurs- och annan litteratur relevant för etikkunskap.
- Reflektion i grupp till syfte att medvetandegöra omedvetna värderingar, få insikt i skillnaden mellan personliga och professionella värderingar och stärka de professionella värderingarna.
- Uppgifter; individuell vård plan som bedöms utifrån etiska aspekter och grupp uppgift som att med ansats i ICN:s kod utarbeta en policy på en vårdenhet.
- Examination att beskriva vad etik ur ett sjuksköterskeperspektiv innebär, utifrån kursens innehåll.
- Diskussioner med studenterna om etiska övervägande i forskningsprocessen.
- För att undersöka tillämpbarhet av ICN:s del satsar av i praktisk omvårdnad
- Seminarium som har till uppgift att diskutera och analysera etiska dilemman

Konklusion av undersökningens resultat på Avdelningen För Omvårdnad

Undersökningen visar att 74% av respondenterna anger att de använde ICN:s etiska kod och etiska riktlinjer i den teoretiska delen av sjuksköterske -utbildningen.

De etiska riktlinjerna användes i undervisningen i diskussion om ämnesval av uppsats, temaarbete, studieuppgift. Dessutom i diskussion av omvårdnadssituationer för att förstärka sjuksköterskans omvårdnadsansvar. När det gäller sjuksköterskans huvudansvar och organisatoriska förståelse hänvisas till ICN:s kod.

Koden används som analys i specifika etiska sammanhang såsom etiska dilemman och i ett relationsperspektiv.

Riktlinjerna används dessutom som en del i diskussionen om den vårdvetenskapliga disciplinen och som förhållningssätt inom omvårdnaden.

Både deduktiva och induktiva undervisningsmetoder används som tydliggör etiska värderingar, förhållningssätt, ICN:s kod och etiska riktlinjer. Didaktisk används föreläsningar, reflektion i grupp, individuella studier av kurslitteratur och aktuell forskning inom den etiska disciplinen. Seminarium som har till uppgift att förankra erfarenhetsmässig kunskap i teoretisk kunskap.

Examinationsuppgifter som är relaterade till ICN:s kod och etiska riktlinjer.

Undersökningen tyder på att ICN:s kod och etiska riktlinjer används genomgående i undervisningen av respondenterna i undersökningen med olika didaktiska förhållningssätt för att förstärka sjuksköterskans etiska medvetande, kunskap och professionella ansvar.

Resultat af spørgsmål 2 fra Sygepleje- og Radiografskolen i Københavns Amt

De Sygeplejeetiske Retningslinier anvendes i den teoretiske del af sygeplejeuddannelsen indenfor følgende områder. Udvalgte citater fra undersøgelsen medtages og skrives i kursiv.

1. I undervisning og vejledning anvendes De Sygeplejeetiske Retningslinier:

- Inddrages som argumentation i undervisningen/vejledningen uanset tema, emne, fag eller eksamen/opgave. *”Mine overvejelser er, at De Sygeplejeetiske Retningslinier er essentielle, når man tænker sygepleje – slet og ret” og ”som begrundelse for at et emne er relevant/nødvendigt at beskæftige sig med”.*

- Anvendes som grundlag for ”sygeplejeetisk ansvar i relationer”, f.eks. patienter/pårørende, faget både i klinik og teori samt til de studerende. ”mener at bruge ”ånden” i *De Sygeplejeetiske Retningslinier i undervisning og omgang med de studerende*”.
- Anvendes i forhold til at påvirke udvikling generelt (i faget, i sundhedspolitikken), Anvendes som ”rygstød”, altså som baggrund for sygeplejerskens/underviser/vejleders arbejdsfunktion. ”danner baggrund for sygeplejerskens og underviserens/vejlederens arbejdsfunktion specifikt, men også i forhold til at påvirke udvikling”.
- Anvendes til at skabe etiske overvejelser hos de studerende vedr. svage og sårbare patienter. ”(for)mål: at fremme refleksion omkring ansvar overfor en marginaliseret gruppe [psykiatrisk patienter]” og ”i forbindelse med brug af begreber som handlekompetence, empowerment... i teorier om ændring af sundhedsadfærd”.
- Anvendes i diskussion af etiske dilemmaer. ”I forbindelse med retningslinierne 2.4 og 2.5 kommer jeg ind på det etiske dilemma, der opstår når en [dement] beboer har haft ufrivillig vandladning og fravælger hjælp til personlig hygiejne.”
- Inddrages i holdningsdiskussioner i undervisningen, når der drøftes menneskesyn, værdier, menneskerettigheder og eksistentielle overvejelser. [*De Sygeplejeetiske Retningslinier*] inddrages [som] overordnet reference” og ”som fundament og udgangspunkt for begrundelser for sygeplejehandlinger og for samarbejde mellem faggrupper”.
- Anvendes i forskningsetiske overvejelser, fx studerendes anvendelse og indsamling af empiri i egne undersøgelser.
- Anvendes som analyseobjekt i specifik undervisning som etik og filosofiundervisning. ”Disse [*De Sygeplejeetiske Retningslinier*] analyseres og diskuteres ud fra et fagfilosofisk syn”.

2. Didaktiske overvejelser – De Sygeplejeetiske Retningslinier:

- Anvendes både i deduktive og induktive undervisningsmetoder, som oplæg, diskussion i plenum og i grupper, refleksion, cases, samundervisning (mellem sygeplejerske- og radiografuddannelsen). ”undervisningsmetoder er oplæg og diskussion. Diskussioner tager ofte udgangspunkt i de studerendes oplevelser som de har haft som: pårørende, ufaglært so.su.hjælpere, patient. Hermed introduceres refleksion, som undervisningsmetode, der i høj grad involverer den personlige dimension og dermed muliggør læring”.
- Anvendes både i historisk og nutidigt perspektiv. ”på 1. semester gennemgår jeg historien bag og indholdet af *De Sygeplejeetiske Retningslinier*” og ”i forhold til oplæg om autorisation”.

Konklusion af undersøgelsens resultater på Sygepleje- og Radiografskolen

Undersøgelsen består af besvarelser fra 57 % af de i alt 42 ansatte sygeplejelærere, med en sygeplejefaglig uddannelse på Sygepleje- og Radiografskolen.

Undersøgelsen viser at 83 % af undersøgelsesdeltagerne på Sygepleje- og Radiografskolen angiver at anvende De Sygeplejeetiske Retningslinier i den teoretiske del af sygeplejerskeuddannelsen.

De Sygeplejeetiske Retningslinier anvendes i undervisningen og vejledning som argumentation uanset hvilket tema, fag eller opgave, der er på dagsordenen. I etikundervisningen anvendes De Sygeplejeetiske Retningslinier specifikt til analyse af etiske positioner og ud fra et fagfilosofisk perspektiv.

De Sygeplejeetiske Retningslinier anvendes som grundlag for sygeplejeetisk ansvar, holdninger, holdningsdiskussioner generelt.

De Sygeplejeetiske Retningslinier anvendes desuden til at påvirke udviklingsaspekter, herunder forskningsetiske overvejelser samt i samarbejdsrelationer.

Endvidere anvendes De Sygeplejeetiske Retningslinier til at skabe etiske overvejelser hos den studerende, og når der diskuteres etiske dilemmaer i sygeplejen. Undersøgelsesdeltagerne angiver her flere eksempler som dilemmaer vedr. demente og psykiatriske patienter samt deres pårørende.

Didaktisk anvender undersøgelsesdeltagerne både deduktive og induktive undervisningsmetoder. Der anvendes oplæg, diskussioner i plenum og i grupper, refleksion, cases, samundervisning og selvoplevede fortællinger. Der arbejdes både med et historisk og et nutidigt perspektiv.

Det tyder på at De Sygeplejeetiske Retningslinier er et fælles fagetisk grundlag i undervisning og vejledning blandt undersøgelsesdeltagerne i Herlev. Det ser ud som om, at De Sygeplejeetiske Retningslinier er et mange facetteret arbejdsredskab for undersøgelsesdeltagerne. Dermed ser intensionerne med De Sygeplejeetiske Retningslinier (side 2) ud til at lykkes, da undersøgelsesdeltagerne fremmer etiske diskussioner og overvejelser, støtter ved/synliggøre etiske valg og fremmer den gode dømmekraft med henblik på at udvikle den faglige kvalitet i sygeplejen. Dette kunne tyde på at De Sygeplejeetiske Retningslinier er et udtryk for en del danske sygeplejelærers professionsetik.

Samlet konklusion på undersøgelsen

I gennemsnit anvender 76,5 % af lærerne, der deltager i undersøgelsen, fagetiske retningslinier i deres undervisning. Undersøgelse giver ingen svar på om de resterende lærere anvender eller ikke anvender fagetiske retningslinier. Dette er ikke undersøgt, da det ligger udenfor dette projekts rammer.

Undersøgelsen viser at, der er stor lighed i besvarelsene fra sygeplejelærerne i deres anvendelse af fagetiske retningslinier på de 4 skoler i de tre nordiske lande. Dette kan illustreres på følgende måde.

Alle sygeplejestuderende præsenteres for etiske retningslinier på mange måder gennem den teoretiske del af sygeplejerskeuddannelsen med henblik på at bidrage til skabelsen af en professionsidentitet og udviklingen af sygepleje.

Fagetiske retninger anvendes i undervisningen og vejledning som argumentation uanset hvilket tema, fag eller opgave, der er på dagsordenen.

I etikundervisningen anvendes fagetiske retningslinier specifikt til analyse af etiske positioner og ud fra et fagfilosofisk perspektiv.

Undersøgelsessvarene fra de 4 skoler indikerer, at sygeplejelærerne anvender de fagetiske retningslinier i den teoretiske del både som induktiv og deduktiv undervisningsprincip.

Underviserne inddrager fagetiske retningslinier i undervisningen med henblik på at:

- sætte fokus på etiske dilemmaer, for at synliggøre etiske valg
- etisk refleksion og overvejelser blandt sygeplejestuderende
- støtte studerende i situationer, hvor der træffes valg
- fremme den gode dømmekraft hos den sygeplejestuderende med henblik på at udvikle den faglige kvalitet i sygeplejen.

Respondenterne påpeger også retningsliniernes funktion som etisk ståsted (ledestjerne) for sygeplejelærerne (og for sygeplejefprofessionen).

F.eks. nævnes at ”ånden i retningslinierne” inddrages i omgangen med de studerende og kolleger

Perspektivering

Efter at have afsluttet projektet sidder vi i projektgruppen tilbage med en undren: Vi kunne nu være nysgerrige på med hvilke argumenter 23,5 % af respondenterne svarer nej til anvendelse af fagetiske retningslinier. Er årsagen at det er irrelevant i faget (fx anatomi) eller et synspunkt, hvor fagetiske retningslinier findes værdiløse?

Vi kunne spørge: Vil sygeplejelærernes anvendelse af fagetiske retningslinier i undervisningen få betydning for de studerendes anvendelse af retningslinierne i deres opgaveskrivning fx bachelorprojektet?

Endvidere kunne vi nu ønske at kende til, hvordan anvende de fagetiske retningslinier anvendes i klinisk undervisning og vejledning i sygeplejerskeuddannelsen.

Undersøgelsen giver det svar, at de fagetiske retningslinier indgår i den teoretiske undervisning, men tilbage står stadig en udforskning af det store pædagogiske spørgsmål om, hvordan teoretiske færdigheder omsættes til praktiske færdigheder, altså hvordan kommer vi fra at diskutere etik (holdninger) til at praktisere etik (handlinger)?

Afslutning

Undersøgelsen har bidraget til at nå målene for projektet. Projektdeltagerne har opnået en indsigt i hvordan faglige etiske retningslinier blev anvendt i efteråret 2005 i den teoretiske del af sygeplejerskeuddannelsen på de 4 nordiske deltagende skoler. Vi har fået etableret et udbytterigt forum for erfaringsudveksling og samarbejde på tværs af skolerne med mulighed for fremtidige gode og inspirerende debatter.

Formålet at udvikle den teoretiske undervisning, er projektdeltagerne nu rustet til at udføre på hvert sit arbejdssted. Vi vil fortsat kunne være sparringspartnere for hinanden. Desværre måtte lærerseminaret aflyses på grund af manglende økonomiske ressourcer. Det betyder at hver enkelt projektdeltager får ansvar for at formidle undersøgelsens resultater på egen skole mv.

I efteråret arbejder projektgruppe frem mod en fælles artikel, som kan bringes i hvert vores nationale sygeplejefaglige tidsskrift (på eget sprog).

Projektleder arbejder i 2006/2007 videre en undersøgelse af de sygeplejestuderendes anvendelse af De Sygeplejefaglige Retningslinier i deres bacheloropgaver (afleveret i januar 2006).

Projektet afsluttet august 2006.

Referencer

anvendt i Rapport vedrørende det fælles nordiske projekt: Implementering af fagetiske retningslinier i sygeplejerskeuddannelsen – hvordan?

Banks, Sarah and Nøhr, Kirsten (2003): "Introduction" i Banks, Sarah and Nøhr, Kirsten (red.): *Teaching Practical Ethics for the Social Professions*. European Social Ethics Project.

Bekendtgørelse af lov om sygeplejersker. Sundhedsministeriets bekendtgørelse nr. 759 af 14. november 1990

Bekendtgørelse om sygeplejerskeuddannelsen. BEK nr. 232 af 30/03/2001

Bekendtgørelse om uddannelsen til professionsbachelor. BEK nr. 113 af 19/02/2001

Birkler, Jacob (2003): *Filosofi & Sygepleje etik og menneskesyn i faglig praksis*. København: Munksgaard Danmark.

Birkler, Jacob (2004): *Sygeplejerskens filosofiske værktøjskasse* in Tidsskrift for sygeplejersker nr. 13/2004 side 26-27.

Birkler, Jacob (2006): *Etik i Sundhedsvæsenet*. København: Munksgaard Danmark

De Sygeplejeetiske Retningslinier. Sygeplejeetisk Råd 2004.

<http://www.sygeplejersken.dk/dsr/upload/Folder.pdf>

Fagermoen, May Solveig (1995): *Sygepleie i teori og praksis - et fagdidaktisk perspektiv*. Oslo: Universitetsforlaget AS.

Freil, M, Gut, R. Jensen, A.J. (2005): *Spørgeskemaundersøgelser på sygehusafdelinger – hvad kan de bruges til, og hvordan gribes de an?*

Enheden for Brugerundersøgelser. Sundhedsforvaltningen Københavns Amt

ICN:s Etiska Kod för Sjuksköterskor 2000

<http://www.swenurse.se/Content.aspx?c=132#>

ICN's etiske kodeks for sygeplejersker. Udgivet af Dansk Sygeplejeråd 2001.

<http://www.icn.ch/icncodedanish.pdf>

Laursen, Per Fibæk (2004): "Hvad er egentlig pointen ved professioner? - om professioners samfundsmæssige betydning i Hjort, Katrin (red.): *De professionelle - forskning i professioner og professionsuddannelser*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.

Lingås, L.G. (2005): *Etik for social- og sundhedsarbejdere*.

Gyldendal Akademisk.

Mortensen, Hanne F. (2003 a): *Ny Løn-begrebet i et professionssociologisk perspektiv*. Upubliceret opgave fra Danmarks Pædagogiske Universitet.

Mortensen, Hanne F. (2003 b): *Hvordan uddannes sygeplejerskestuderende til forhandlingskompetencer i sygeplejerskeuddannelsen?* Upubliceret opgave fra Danmarks Pædagogiske Universitet.

Mortensen, Hanne F. (2003 c): ”Sygeplejens vilkår – den etiske vinkel” i Danbjørg, Dorthe Boe (Red.) *Sygeplejens vilkår i det danske sundhedsvæsen – en debatbog*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck og Dansk Sygeplejeråd.

Mortensen, Hanne F. (2004): *Hvordan tilrettelægges og planlægges læreprocesser i sygeplejerskeuddannelsen, der kan kvalificere til fagetisk kompetence?* Upubliceret opgave fra Danmarks Pædagogiske Universitet.

Rektorforsamlingen for sygeplejerskeuddannelsen. *Fremtidens sygeplejerskeuddannelse, baggrund, rammer samt vilkår for og indhold i en ny sygeplejerskeuddannelse*. Amtsrådsforeningen 1999.

Studieordning for Sygeplejerskeuddannelsen Sygepleje- og Radiografskole i Københavns Amt 2001

Stryhn, Helle (1998): *Et Fagetisk fundament* i Tidsskrift for Sygeplejersker nr. 6 1998. side 42 - 44

Støren, Ingeborg og Slettebø, Åshild (2003): *Sykepleierstudenternes utforskning av sykepleiernes moral og etikk i Vård i Norden* 2/2003. Publ. No. 68 Vol.23 No. 2 PP 40-42

Sykepleiernes Samarbejde i Norden Etiske retningslinier for sygeplejeforskning i Norden. Udgivet af Dansk Sygeplejeråd 2003. <http://www.ssn-nnf.org/ssn/etikk.pdf>

Sygeplejeetisk Råd, pjece 2004

<http://www.sygeplejersken.dk/dsr/upload/7/45/289/retningsfolder-web.pdf>

Vårdfacket. Tidning för Vårdförbundet. Nr. 3 Marts 2006. Årgang 30. Tema: Etikombud värnar dialogen – med de etiska koderna anses vaga. Artikel af Anders Olsson: *De etiska koderna är för mesiga*” side 5.

Wackerhausen, Steen (2002): *Humanisme, professionsidentitet og uddannelse i sundhedsområdet*. København: Hans Reitzels Forlag

Yrkesetiske retningslinjer for sykepleiere

Norsk Sykepleierforbund 2001

[http://www.sykepleierforbundet.no/Nettside/nsfmain.nsf/webShow/3E195541B2435828C1256E19007B2A3A/\\$file/Yrkesetiske%20retningslinjer%202001.pdf](http://www.sykepleierforbundet.no/Nettside/nsfmain.nsf/webShow/3E195541B2435828C1256E19007B2A3A/$file/Yrkesetiske%20retningslinjer%202001.pdf)